

Råd på vetenskaplig grund

Björn Melander
Uppsala universitet

1 Språkforskning och språkvård

Språkvård syftar till att påverka språkbruket i ett eller annat avseende, inte sällan efter att någon explicit bitt om råd i en fråga, t.ex. vad gäller sådant som ords stavning och böjning, uttrycks betydelse, stilvärde och bruklighet eller val mellan konkurrerande konstruktioner. Det kan också handla om klarspråksarbete eller åtgärder för att reglera olika språks användning i skilda sammanhang, även om då ofta benämningar som språkplanering eller språkpolitik används (se Josephson, 2022, s. 16–18). Den som då ger råd måste värdera olika språkliga möjligheter och hävda att ett visst språkbruk är att föredra framför de alternativ som står till buds. En sådan preskriptiv hållning har på det hela taget varit främmande för den samtida språkvetenskapen, där den generella inriktningen varit deskriptiv.

De råd språkvården ger måste ändå på skilda sätt anknyta till och utgå från vetenskapens rön. I den här artikeln vill jag försöka ge en bild av hur kopplingen till språkvetenskapen har tett sig i några centrala svenska språkriktighetsarbeten från slutet av 1800-talet och framåt. Den svenska språkvårdens historia har beskrivits tidigare, speciellt av Ulf Telemann i de båda böckerna *Ära, rikedom och reda* (2002) och *Tradis och funkis* (2003). Jag gör inga anspråk på att i något väsentligt avseende förändra den bild Telemann ger, men vill, genom att fokusera specifikt på kopplingen till språkvetenskapen, försöka fördjupa förståelsen av hur språkvårdshistorien hänger samman med språkforskningshistorien.

2 Material och metod

Till startpunkt för min genomgång har jag valt Adolf Noreens artikel *Om språkriktighet* från 1885, som kom att få stor betydelse för språkvårdsarbetet under lång tid, speciellt genom den funktionella språksyn som där formuleras. Nästa nedslag utgörs av Erik Wellanders *Riktig svenska*, vilken under ett antal decennier sågs som den självklara utgångspunkten för svensk språkriktighetsdiskussion. Den utgavs första gången 1939, och kom sedan i något reviderade versioner 1941 och 1948, samt i en mer omarbetad och förkortad fjärde upplaga 1973. Jag har använt den första utgåvan från 1939 och berör inte de förändringar som skedde i de senare versionerna. Därefter tar jag upp språkvårdsartiklar av Bertil Molde, samlade i boken *Svenska idag. Svar på språkfrågor* (1992). Vidare går jag in på *Språkriktighetsboken*, som gavs ut av Svenska språknämnden 2005. Undersökningen har skett i anslutning till utarbetandet av boken *Språkrådet rekommenderar. Perspektiv, metoder och avvägningar i språkriktighetsfrågor* (2023), utgiven av avdelningen Språkrådet inom Institutet för språk och folkminnen, och till sist har jag också några ord om denna. Dessa hålls dock mycket kortfattade. Även om många varit inblandade i bokens tillkomst har jag haft ett särskilt ansvar för den i egenskap av en av de två redaktörerna, och en mer systematisk granskning av *Språkrådet rekommenderar* överläts därför åt andra.

Metoden har varit en noggrann läsning av texterna där jag eftersträvat att se dem i deras historiska kontext, med fokus lagd på kopplingen till den samtida språkvetenskapen. Den tolkning som då har skett har bildat grunden, men jag har också utnyttjat mer manifest intertextualitet i form av hänvisningar till vetenskapliga arbeten. Det hör visserligen till språkvårdsgenren, med texter som i hög grad vänder sig till andra än språkforskare, att belägg för faktauppgifter, hänvisningar till tidigare forskning etc. inte ges på samma systematiska sätt som i vetenskapliga artiklar. Men en del litteraturreferenser finns dock, antingen i form av direkta hänvisningar i texten eller genom litteraturlistor.

3 Om språkriktighet

Adolf Noreens huvudbudskap i *Om språkriktighet* är att argumentera för vad han benämner vara den ”rationella ståndpunkten” beträffande språkriktighet. Denna utgår i sin tur från hans allmänna språksyn, nämligen att språket är ”ett meddelelse-medel” (s. 12). Ur detta följer det som har kommit att kallas *ändamålsenlighetsprincipen*: ”Bäst är hvad som kan af den förevarande publiken **exaktast** och **snabbast** uppfattas och af föredragande **lättast** produceras” (s. 12; originalets fetstilar).

Den rationella ståndpunkten ställs i motsats till två andra som Noreen avvisar. För det första den "literär-historiska [sic!] ståndpunkten", vilken innebär att en viss förfluten periods språkbruk blir normen och att det språk som minst avlägsnar sig från denna guldålder blir det bästa, och för det andra den "natur-historiska" som utgår från att det talade språket är det primära och egentliga och att detta talade språk är en levande organism som lever just genom att förändra sig, varför förändring inte är förfall utan utveckling. Den funktionella språksyn, där kommunikationens effektivitet är det överordnade målet och där denna effektivitet kan utvärderas genom rationell analys, som Noreen därmed gör sig till målsman för, kom i stor utsträckning att bli den bestämmande för svensk språkvårds fortsatta inriktning (Teleman, 2003, s. 68–69).

Noreen var en av de ledande junggrammatikerna i Sverige vid den aktuella tidpunkten, och framhåller själv explicit att hans språkriktighetsuppfattning har sin grund i denna skolbildning: Den rationella ståndpunkten sägs vara "ett nödvändigt korollarium af den uppfattning rörande språkets väsen och uppgift, hvilken av Madvig, Whitney, Leskien, Paul och öfverhuvudtaget hela den s.k. junggrammatiska skolan hyllas och så segerrikt förfäktas" (s. 10). Också i de enskilda resonemangen är denna utgångspunkt tydlig. Ett typiskt exempel är följande resonemang där junggrammatikens centrala tanke om ljudlagar utnyttjas (s. 17): "Det af någon föreslagna uttrycket »*slavska* språk» är sämre än det gängse »*slaviska* språk», emedan förbindelsen *vs* är illa tåld i svenskan, där den ljudlagsenligt övergår till *fs*, hvarpå vokalen före konsonantgruppen förkortas." Mer generellt i texten kan den junggrammatiska utgångspunkten ses genom att de språkriktighetsfrågor som Noreen behandlar i stort sett uteslutande ligger på ordnivå, och utöver valet mellan olika lexem huvudsakligen gäller ordformer och uttal, medan sådant som konstruktioner på frasnivå, eller satser och meningar inte diskuteras. Junggrammatiken var inriktad mot ljud- och ordhistoria. Intresset för syntax var betydligt mindre och verktygen för att hantera syntaxfrågor var inte lika utvecklade.

Det är uppenbart att Noreen vänder sig till en kvalificerad läsekrets, möjligen inte bara rena språkvetarkolleger, men tveklöst läsare som är väl orienterade inom den då aktuella akademiska debatten på området. Detta framgår bl.a. av de referenser som ges till olika författare. Inte sällan görs hänvisningarna – på det sätt som framgår av det första citatet i föregående stycke – i allmänna termer utan närmare detaljer. Men det finns också fall av mycket utförligare referenser, exempelvis "se Rydqvist, Sv. Spr. L. I, s. 215 och s. 213" (s. 19) eller "Jämför härom M. Lundgren: Språkliga intyg om hednisk gudatro i Sverige, s. 73" (s. 31). Självfallet ska inte

Noreens åberopande av olika andra skribenter bedömas utifrån nutidens normer för referenser, men det är ändå svårt att få en annan uppfattning än att Noreens läsare måste vara väl bevandrade i litteraturen för att kunna ha någon nytta av de hänvisningar som görs.

Att Noreens ärende är att driva en språkteoretiskt grundad tes om hur språkriktighet ska förstås, märks likaså i de ställningstaganden i olika konkreta fall som upptar en ganska stor del av artikeln. Det handlar inte om att på förekommen anledning belysa frågor som Noreen själv uppfattat som problem som behöver lösas och ännu mindre om att besvara frågor e.d. I stället får vi en demonstration av vad den rationella ståndpunkten kan innebära via en genomgång av exempel på vad som enligt denna kan anses vara bra och dåligt.

Hur vi kan avgöra om ett visst uttryck är mer ändamålsenligt än ett annat är inget som Noreen resonerar om mer utförligt. Han medger att i de enskilda fall han behandlat ”är naturligtvis mycken subjektivitet i uppfattningen möjlig” och att hans ställningstaganden kan uppfattas som att ”alltför mycket bära vittne om min individuella smak” (s. 15), men han verkar inte anse att det finns någon större anledning att principiellt diskutera detta.

Sammantaget kan man säga att Noreen skriver fram ett tydligt samband mellan vetenskap och språkråd genom att koppla ändamålsenlighetsprincipen till sin språksyn. De frågor han väljer att diskutera är också sådana som kan hanteras inom en junggrammatisk ram. Språkråden framstår inte som något primärt syfte med artikeln, utan snarare som ett slags spinoff-effekt av den språksyn han förfäktar: att det utifrån denna även går att avgöra vad som är bra och dåligt språk är ytterligare ett argument för dess riktighet.

4 Riktig svenska

Erik Wellanders *Riktig svenska* är ett arbete av helt annan karaktär än Noreens artikel. Det är ett omfattande verk (drygt 800 sidor) och råd ges om en mängd olika språkliga frågor. Det är också tydligt vad gäller syfte och målgrupp: i bokens ”Företal” anger Wellander att han fått i uppdrag av Svenska Akademien att ”till skolornas och allmänhetens tjänst utarbeta en handledning i svenska språkets vård” (s. IX). Framställningen är alltså uttryckligen riktad till en brett definierad grupp mottagare utanför de akademiska kretsarna. Den har också som uttalat mål att ge handledning.

I *Riktig svenska* berörs många olika aspekter av språket, men det är främst det som Wellander benämner *normalprosa*, och som vi idag kanske skulle kalla ”formellt skriftspråk”, som står i centrum för uppmärk-

samheten. De fyra motton som har blivit det som nog främst kopplas till Wellander – *skriv klart, skriv enkelt, skriv kort och skriv svenska* – är ju också tydligt inriktade mot mer formellt skrivande. Även om sådant som böjning och ordval tas upp är det i hög grad konstruktioner av skilda slag som fokuseras. Detta är en tämligen naturlig följd av de allmänna riktlinjerna; ska man skriva klart, enkelt och kort handlar det ju i stor utsträckning om den typen av val.

Ambitionen att skriva klart, enkelt och kort stämmer väl överens med den funktionella språksyn som den Noreenska ändamålsenlighetsprincipen är uttryck för. Det är också vad Wellander själv påpekar i företalet. ”Den allmänna åskådning rörande språk och språkriktighet, som ligger bakom enskildheterna i denna bok, är utbildad väsentligen i anslutning till Esaias Tegnér’s, Adolf Noreens och Gustaf Cederschiölds kända arbeten på området, i vissa punkter väl ock i motsättning till dem. Jag har icke ansett det nödvändigt att närmare ange vare sig överensstämmelser eller avvikelser.” (s. X.) Som framgår är det en mycket allmänt hållen hänvisning och det är tydligt att Wellander inte gör anspråk på att lansera något påtagligt nytt vad gäller denna grundläggande språksyn. Detta är en klar skillnad mot Noreens artikel, där språksynen i hög grad var det centrala.

Det är också uppenbart att Wellander inte lägger vikt vid att anknyta sina resonemang till då aktuell forskning. Det finns några hänvisningar här och var, men de ger ett ganska osystematiskt intryck. I en diskussion om olika slag av stil ges exempelvis lite en passant (s. 19) en referens till Hans Larssons *Poesiens logik* från 1908, och i en redogörelse för prosans stilarter till Gustaf Cederschiölds *Om svenskan som skriftspråk*. I några andra sammanhang hänvisas angående vissa detaljer till artiklar i *Språk och stil* resp. *Nysvenska studier*, men det är inget som görs genomgående och konsekvent. Också en blick på den korta litteraturlista, benämnd ”Viktigare litteratur”, som finns allra sist i boken ger bilden av att den direkta forskningsanknytningen inte framhävs. I stort sett alla referenser handlar om antingen språkvård eller stilistik, och de är ofta av allmän karaktär, i stil med Natanael Beckmans *Hjälpreda vid uppsatsskrivning* eller August Isaacssons *Stilistik för skolbruk*.

Att forskningsanknytningen inte är påtaglig är med all säkerhet kopplat till bokens allmänna karaktär. Den är som nämnts avsedd att vara en handledning i svenska språkets vård, ”till skolornas och allmänhetens tjänst”. Wellander kan därvid i kraft av både sin position och sitt uppdrag uttala sig i olika frågor, till skillnad från Noreen som snarare adresserar en jämlik publik. Samtidigt är en trolig orsak till den svaga anknytningen till då aktuell forskning också att språkvetenskapen vid den tiden främst

ägande sig åt andra frågor. Framför allt intresserade man sig för språket under äldre skeden, medan den samtida svenskan fick mindre uppmärksamhet. Det junggrammatiska paradigmet med sin redan berörda inriktning mot ljudhistoria var starkt och även inom fält som t.ex. dialektologi bedrevs forskning från sådana utgångspunkter. Grammatiken hade inte heller hög status som forskningsobjekt (se Teleman, 2003, s. 71 ff.).

Att ett antal av de hänvisningar som ändå finns i *Riktig svenska* görs till *Språk och stil* och *Nysvenska studier*¹ kan i det sammanhanget ses som signifikativt. Som Olle Josephson påpekat i sin översikt över *Språk och stil* och *Nysvenska studier* 1901–1975, kan tidskriftens tidiga historia ses som ett vittnesbörd om ”ett alternativt forskningsprogram, den litterära stilistikens” (Josephson, 1989, s. 93). ”Det är ett program som lider nederlag”, fortsätter Josephson. Helt andra frågor kom att dominera den svenska språkforskningen. Wellander kan på sätt och vis sägas stå på samma sida som det alternativa forskningsprogrammet, men med den viktiga skillnaden att han intresserade sig för vad vi idag skulle kalla sakprosa, och inte skönlitteratur (jfr Teleman, 2003, s. 70). I en artikel från 1923, *Syntaktiska strövtåg*, skriver Wellander (s. 49): ”Jag tror, att man som önskemål för den moderna språkvetenskapens utveckling borde ställa en förskjutning av forskningens tyngdpunkt från fornspråken till de levande språken och från fonologien till semologien [*semantiken* med dagens terminologi]”.

Att det inte fanns så mycket samtida forskning att anknyta till är dock inget som Wellander själv tar upp i boken (vilket möjligen inte är så förvånande i ett verk som vänder sig till skolorna och allmänheten). Han förefaller inte heller tycka att det finns anledning att problematisera de bedömningar som görs. Hans främsta intresse är klarhet och entydighet och han vill främja sådant som tankereda, logik och konsekvens. Hur det mer principiellt kan avgöras att något är klarare, entydigare eller konsekventare än något annat är inget som diskuteras.

Sammanfattningsvis kan sägas att *Riktig svenska* har som uttalat mål att ge råd i olika konkreta frågor. Råden utgår från en funktionell språksyn, men denna tas för given och utvecklas inte närmare. Inte heller finns någon egentlig diskussion av principiella aspekter av hur bedömningen görs när olika konstruktioner värderas beträffande sådant som klarhet, entydighet och logik. Anknytningen till den samtida forskningen är tämligen vag, men det fanns ju heller inte så mycket att anknyta till. I den meningen kan Wellanders språkvård sägas vara en del av ett parallellt eller alternativt

¹ *Språk och stil* började ges ut 1901. Efter 20 år bytte den namn till *Nysvenska studier*, varefter tidskriften 1991 återtog det gamla namnet.

program (som inte fick genomslag i samtiden) för den svenska språkforskningen.

5 Bertil Molde

Erik Wellander hade en obestridlig roll som centralgestalt inom svensk språkvård under ett antal decennier runt 1900-talets mitt. Bertil Molde intog på många sätt en liknande position under den senare delen av århundradet. Han gav dock inte ut något samlat verk i stil med *Riktig svenska*, utan publicerade främst kortare språkspalter och liknande, bl.a. i *Svenska Dagbladet*, där han efterträdde Wellander som språkspalts-skribent, och i den av honom grundade tidskriften *Språkvård*. Han var mycket aktiv i tidningar, radio och teve m.m. och kom i rollen som föreståndare för Svenska språknämnden att på många sätt personifiera den dåtida svenska språkvården.

Molde byggde vidare på den funktionella språksyn som Noreen och Wellander formulerat. En viss tyngdpunktsförändring gentemot Wellander kan man dock se, i det att Molde framhöll *mottagaranpassning* som det överordnade värdet (se t.ex. Molde, 1979, s. 19). Han hade också en mer öppen hållning till språklig variation och tog mer hänsyn till denna, liksom till bruket i stort, i sina bedömningar. Wellander redogör ofta ingående och pedagogiskt för vad ett visst språkriktighetsproblem består i. Det gör även Molde, men han har inte sällan också en redogörelse för hur problemet har uppstått: finns det t.ex. en dialektal bakgrund eller handlar det om en förändring över tid? Inte minst det senare skiljer honom från Wellander, som i stort sett utesluter historiska perspektiv i sina bedömningar. Som Malmgren och Agazzi (2020, s. 259) framhåller formades Moldes språkspalter i *Svenska Dagbladet* ”inte sällan till ett slags minilektioner i svensk språkhistoria”.

Molde poängterade själv vikten av att språkvården utgår från språkvetenskapen. En programförklaring, *Principer för svenska språknämndens rådgivningsarbete*, inleder han på följande vis: ”En grundläggande princip för allt språkvårdsarbete är att det bygger på en stabil språkvetenskaplig grund, inte på allmänt tyckande eller tillfälliga och godtyckliga åsikter.” (Molde, 1979, s. 17). Han formulerar också sju punkter som måste beaktas vid en bedömning (s. 19–20): 1. maximal förståelighet; 2. störningsfrihet; 3. hänsyn till språksystemet; 4. hänsyn till det faktiska bruket; 5. tolerans; 6. rationalitets- och effektivitetsprincipen (varken för invecklat eller alltför förenklat) och 7. ekonomiprincipen (så kort och koncist som möjligt).

Flera av dessa principer känns igen från Noreen och Wellander, men punkterna om störningsfrihet, om hänsyn till det faktiska bruket och om tolerans måste sägas vara nya och avspeglar väl den förändring som skett. Det gäller inte minst principen om tolerans, som tveklöst är en nyorientering. Denna större tolerans ligger i linje med den språkvetenskapliga utvecklingen. Under 1960- och 70-talet växte språksociologin fram, och med denna kom såväl ett större intresse för som förståelse av språklig variation, inklusive social sådan. Att forskningen riktades mot det samtida språket gjorde det också naturligare att ta hänsyn till det rådande bruket.

Ser man till hur Molde argumenterar i skilda sakfrågor, måste man säga att han lever som han lär. Jag har gått igenom boken *Svenska i dag. Svar på språkriktighetsfrågor* (1992), en samling av språkspalter publicerade framför allt i *Svenska Dagbladet*. Hållningen är snarare att förklara än att förbjuda, och Molde ger ofta uppgifter om historiska förhållanden, utreder det nuvarande bruket etc. som ett led i argumentationen för det ena eller andra. Någon direkt koppling till forskningen i form av litteraturhänvisningar eller dylikt finns emellertid inte. Det är knappast förvånande; som inledningsvis berörts hör det till språkvårdsgenren att direkta källhänvisningar sällan görs. Molde vände sig i hög grad utåt, mot allmänheten, och i språkspalter i dagspressen förekommer knappast den typen av referenser. Inte heller i *Språkvård*, där Molde var en flitig skribent, användes normalt sådant. I likhet med Wellander måste därför Molde sägas uttala sig i hög grad i kraft av sin egen stora sakkunskap och den auktoritet som rollen som språknämndens föreståndare gav.

Sammantaget kan sägas att grunderna för bedömningen av olika varianters lämplighet är betydligt klarare uttryckta hos Molde i de sju ovan angivna principerna än vad som är fallet hos Wellander. Det är också uppenbart att både bruket och variationen i detta ges centrala roller i argumentationen och detsamma gäller för den historiska bakgrunden. Här finns alltså en tydligare empirisk bas för språkvårdsarbetet, och även en mer explicit metarefleksion över rådgivningens principer och utgångspunkter. Intrycket är att det är en språkvård som i högre grad än för Wellanders del sker i samklang med den samtida språkforskningen, speciellt genom toleransprincipens koppling till den framväxande sociolingvistiken.

6 Språkriktighetsboken

Språkriktighetsboken utgavs 2005. Den är anonym i den meningen att det inte anges någon författare, redaktör eller liknande, utan det är Svenska språknämnden som står som avsändare. I ett förord redovisas dock vilka

som har medverkat i olika roller. Bland författarna dominerar personer från Språknämnden, men det finns även forskare från universitetsvärlden. Totalt har också 24 lektörer, såväl ”ledande språkvetare och språkvårdare som erfarna skribenter och intresserade lekmän” (s. 6), från både Sverige och Svenskfinland deltagit i utarbetandet. Det är alltså en bok som är förankrad i både forskarsamhället och den institutionaliserade språkvården.

Boken inleds med en fyllig genomgång av den ”allmänna syn på språkriktighet och vad som utmärker diskussioner om språkriktighet” (s. 7) som ligger till grund för arbetet. I hög grad handlar det om språklig variation och hur den ger upphov till frågor om vad som är rätt och fel. En annan fråga som ges mycket utrymme är standardspråkets, speciellt skriftspråkets, särskilda ställning och att språkriktighetsfrågor i allt väsentligt gäller det mer formella skriftspråket.

Vidare diskuteras hur det ska kunna avgöras vad som kan anses vara korrekt. Ett antal bedömningsgrunder som tidigare ofta tillämpats avvisas som problematiska. Det gäller t.ex. logik (som beskrivs i termer av ad hoc-rationaliseringar av konstruktioner man ogillar av andra orsaker), grammatikens regler (då argumentationen vanligen blir cirkulär) och språk-historiska argument (bl.a. eftersom språket ständigt förändras). Även de ofta återopade principerna om störningsfrihet och konsekvens problematiseras. Det som det läggs störst vikt vid är bruket, och det redogörs också för hur detta kan kartläggas, särskilt via internetresurser av olika slag. Detta hänger naturligtvis nära samman med den tekniska utvecklingen: när Språkriktighetsboken utarbetades hade tillgången till stora textkorpusar möjliggjort att man kunde kartlägga bruket på ett helt nytt sätt, vilket i grunden förändrade förutsättningarna för att bedriva språkvård.

Slutligen ges en översikt över svensk och internationell språkriktighetsdebatt. Här placeras språkvården in bland det som sociolingvistikern studerar genom att språkliga normer framhålls som ett centralt forskningsobjekt inom fältet. Två ”närbesläktade huvudfrågor” urskiljs: ”Vilka olika slag av språkliga normer finns, och hur förhåller de sig till olika slags språkriktighetsargumentation?” och ”Vem råder över språknormerna, hur förmedlas de och hur förändras de?” (s. 35). I detta avsnitt finns en mängd hänvisningar till olika publikationer och inledningen avslutas med en referenslista på närmare två sidor.

Inledningen grundar alltså på ett tydligt sätt – också i form av direkta hänvisningar till olika publikationer – de råd som sedan ges i ett vetenskapligt sammanhang. Fokus i diskussionen ligger på begreppet språkriktighet och hur detta ska förstås. Beskrivningen av hur språkriktig-

het kan uppfattas är väl i samklang med den språkvetenskapliga utvecklingen från 1970-talet och framåt, och då speciellt sociolingvistikens allt viktigare roll. Att språkbruket står i centrum och att hållningen till variation präglas av stor öppenhet är då helt följdriktigt.

Ser man sedan till de olika utredningarna av skilda problem och problemområden så bygger de tydligt vidare på det som sagts i inledningen. Den analys som redovisas under rubriken "Fakta och diskussion" är utförlig och mångsidig (inte sällan upptar detta parti 7–8 sidor). Här anförs ofta sakuppgifter av olika slag. Vad gäller sådant ges inga hänvisningar till olika undersökningar, publikationer etc. och inte heller på annat sätt anförs mer direkt stöd för de påståenden som görs. Som redan berörts är detta knappast förvånande; i språkvårdstexter, liksom väl vanligen i texter som vänder sig utanför de rena forskarkretsarna mer generellt, görs sällan detta. I detta avseende kan man därför säga att *Språkriktighetsboken* fortsätter traditionen från Wellander och Molde, där det som hävdas framförs i kraft av den egna sakkunskapen och riktas till en allmän läsekrets. Att man som berörts i inledningen gått igenom olika källor, särskilt för uttalanden om bruket, utgör dock en viktig skillnad i detta avseende. Den empiriska grunden för olika bedömningar är därigenom betydligt mer utvecklad. Likaså gör man reda för resonemangen bakom råden på ett tydligare sätt än tidigare skett. I förordet (s. 5) framhålls också denna ambition tydligt: "Läsaren ska inte bara få ett skrivråd, utan också en förståelse för hur språk fungerar, hur språknormer uppstår och förändras samt hur man kan argumentera i språkriktighetsfrågor".

I inledningen till *Språkriktighetsboken* nämner man den funktionella språksyn som präglat svenskt språkvårdsarbete, och ansluter sig även med viss reservation till denna: "Det funktionella synsätt som Noreen en gång formulerade är till stora delar också vårt" (s. 35). Men eftersom *Språkriktighetsbokens* grundhållning snarare handlar om anpassning till mottagaren, och så stor vikt läggs vid bruket, blir argumentationen annorlunda: man behöver inte på samma sätt hävda att något är "enklare", "tydligare", "mer begripligt" e.d. Ändamålsenlighet blir snarare detsamma som anpassning till bruket, vilket också innebär att vad som är lämpligt beror på situationen, t.ex. om det är en formell eller en informell text det handlar om.

Sammantaget kan sägas att det finns en tydlig anknytning till samtida språkvetenskap. Det gäller både för de konkreta råd som ges och de principiella grunderna för språkriktighetsbedömningar. Genom att språkvårdens verksamhet också placeras in bland det som sociolingvistiken

studerar, språkliga normer, kan man också säga att språkvården även blir ett av språkvetenskapens objekt.

7 Språkrådet rekommenderar

Språkrådet rekommenderar är utgiven av Institutet för språk och folkminnen genom avdelningen Språkrådet. Det är alltså en statlig myndighet som står som avsändare, vilket avspeglar ännu ett steg i institutionaliseringen av språkvården. Men arbetsgången har varit att ett flertal aktiva forskare har lämnat underlag till bokens olika delar, och dessa har sedan bearbetats av Maria Bylin och mig själv. På så sätt finns en tydlig koppling till forskarvärlden.

Av skäl som jag berört inledningsvis avstår jag från att göra någon egentlig analys av *Språkrådet rekommenderar*. Jag vill här bara mycket kort peka på några punkter som vi som arbetade med boken själva uppfattade som i vissa avseenden nya.

En aspekt är då att vi kände ett behov av att tydligt avgränsa vad råden gällde, nämligen det som vi valde att benämna *standardskriftsvenskan*. Att språkvårdsråd i stor utsträckning rör mer formellt skriftspråk är förvisso ingen nyhet, men utvecklingen har lett till att informellt skrivande har blivit mycket vanligt, t.ex. i sociala medier eller chattar av skilda slag. Sådant språkbruk tar vi alltså explicit inte ställning till och det nödvändiggjorde en diskussion av gränsdragningen.

Vad gäller den funktionella hållningen framhålls att det inte finns några tydliga sätt att avgöra om något är enkelt och begripligt, och tanken om att hänvisa till sådant som tydlighet, klarhet eller begriplighet, som problematiseras även i *Språkriktighetsboken*, tonas alltså ner ännu lite mer.

En mer principiell nyhet är att maktaspekter inkluderats genom att normkritiska perspektiv anlagts i speciellt benämningsfrågor, något som i viss mån går mot tanken på att se bruket som den avgörande faktorn. Ytterligare en principiell nyhet är att det finns en större öppenhet för att ta med L2-svenska i det som är det bruk som beaktas som grund för råd.

Dessa förändringar, inte minst de två sistnämnda, reflekterar tämligen uppenbart förändringar inom både samhället och språkforskningen där såväl flerspråkighetsfrågor som normkritik och socialkonstruktivistiska tankar blivit allt mer framträdande.

8 Avslutning

Att språkvård och språkforskning skiljer sig åt är klart: att beskriva hur något är och att uttala sig om hur något bör vara är två olika saker.

Samtidigt är det ovedersägligt att det finns kopplingar dem emellan, även om det kan variera mer exakt hur sambandet tar sig uttryck. Syftet med denna artikel har varit att bidra till att beskriva hur detta samband sett ut under skilda tider. Den bilden kan fördjupas och nyanseras; här finns mycket utrymme för mer forskning. Språkvårdshistorien bidrar till kunskap om svenskans samhälleliga och social inramning liksom dess historiska utveckling, och den ger samtidigt perspektiv på den svenska språkvetenskapens historia.

Litteratur

- Institutet för språk och folkminnen. (2023). *Språkrådet rekommenderar. Perspektiv, metoder och avvägningar i språkriktighetsfrågor*. Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen.
- Josephson, O. (1989). Från Ruben G:son Berg till Svenskans beskrivning. Språk och stil och Nysvenska studier 1901–1975. *Nysvenska studier*, 69, 91–116.
- Josephson, O. (2022). *Språkpolitik* (2 uppl.). Morfem.
- Malmgren, S.-G., & Agazzi, B. (2020). *Bertil Molde: språkvårdare och folkbildare*. Kungl. Vitterhetsakademien.
- Molde, B. (1979). Principer för Svenska språknämndens rådgivningsarbete. *Språk i Norden*, 10(1), 17–21.
- Molde, B. (1992). *Svenska i dag. Svar på språkfrågor*. Prisma.
- Noreen, A. (1885). Om språkriktighet. *Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri utgifven af Letterstedtska föreningen*, 377–403; 465–479.
- Svenska språknämnden. (2005). *Språkriktighetsboken*. Norstedts Akademiska Förlag.
- Teleman, U. (2002). *Ära, rikedom och reda. Svensk språkvård och språkpolitik under äldre nyare tid*. Norstedts ordbok.
- Teleman, U. (2003). *Tradis och funkis. Svensk språkvård och språkpolitik efter 1800*. Norstedts ordbok.
- Wellander, E. (1923). Syntaktiska strövtåg. *Nysvenska studier*, 3, 1–51.
- Wellander, E. (1939). *Riktig svenska. En handledning i svenska språkets vård*. P.A. Norstedt & Söner.